
OVERPEINZINGEN OVER NATUURONTWIKKELING

Drs. F. Vera

U heeft mijn titel gezien, **Overpeinzingen over natuurontwikkeling**, en ik wil benadrukken dat het overpeinzingen zijn. U krijgt dus van mij geen kant en klaar verhaal over dat is natuurontwikkeling, zo moeten we het doen of niet doen. Ik hoop dat ik iets aangeef wat u wellicht aan het denken kan zetten om te bevorderen wat u natuurlijk ook nastreeft als natuurbeschermersorganisatie, en dat is zorgen dat de van nature aanwezige planten- en diersoorten hier in Nederland duurzaam kunnen voortbestaan.

Als ik het heb over natuurontwikkeling, dan is dat dus

'natuur ontwikkelen'. En dan is eigenlijk de eerste vraag die je zou moeten stellen: Wat is natuur? Nu denkt u misschien dat u dat allemaal weet, en ik denk eigenlijk ook wel dat ik het weet, maar laat ik u vertellen wat ik ervan vind. Wellicht dat u het daar helemaal niet mee eens bent, wat illustreert hoe verschillend wij over het woord 'natuur' denken. Voor mij is natuur wat om de mens aanwezig is en wat niet of nog niet door de mens is gewijzigd.

CULTUUR

Het omgekeerde, alles wat wel door de mens gewijzigd is, behoort tot het domein

van de cultuur.

Dat lijkt dus een heel rigide definitie, waarvan u zult zeggen 'Daar kan ik helemaal niks mee, die is volstrekt onwerkbaar'.

De eerste vraag is: Mag de mens dan niet wijzigen? Natuurlijk mag dat. Maar we weten dat die wijzigingen juist tot iets leiden waarom u zich verenigd hebt in deze club, namelijk het verdwijnen van wilde planten- en diersoorten. Dus in het menselijk handelen ligt in feite ook de kiem van de natuurbescherming. De natuurbescherming is ontstaan door menselijk handelen, althans de gevolgen ervan. Een aantal mensen vond die niet goed en heeft zich ertegen teweergesteld.

U zult wellicht ook zeggen: Ik heb niks aan die definitie, want met uw definitie moet ik vaststellen dat er nergens meer ter wereld natuur is.

Dat klopt. Maar ik denk dat dat ook niet de vraag is waarmee natuurbescherming zich bezighoudt. De natuurbescherming zou zich moeten bezighouden met de vraag: Wat is meer of minder natuurlijk?

En dat is ook het spanningsveld waarin de natuurbescherming zich afspeelt. Want dat meer of minder bepaalt natuurlijk, of er meer of minder van de van nature aanwezige diversiteit aan planten- en diersoorten aan-

wezig kan zijn.

En om te kunnen zeggen of iets meer of minder is, heb je een maat nodig, een ijkpunt. Dat ijkpunt moet waardevrij zijn, en daaraan voldoet naar mijn idee die definitie van natuur.

Ik wil mijn idee van natuur graag plaatsen tegenover de situatie in Nederland in het algemeen.

Ik begin heel ergens anders, met het tropisch regenwoud. Dat beantwoordt bij u allemaal waarschijnlijk zonder enig probleem aan de definitie 'buiten de mens om, niet door de mens gewijzigd'. En we doen ook allemaal ons best om vernietiging van dat regenwoud te voorkomen. Vaak wordt het afgebrand, dat wil zeggen door de mens gewijzigd. Geen natuur meer, dus, en in zekere zin het begin van een cultuurlandschap.

Wat is dan ook de houding van de internationale natuurbescherming? Die zegt: Je moet met je handen van dat tropische regenwoud afblijven. Zo simpel is dat. De bromelia's die je in een regenwoud ziet, zijn daar niet door de mens gebracht, niet door een tuinman geplant. Het is zelfs omgekeerd: Ze worden uit het regenwoud gehaald en in huis gezet.

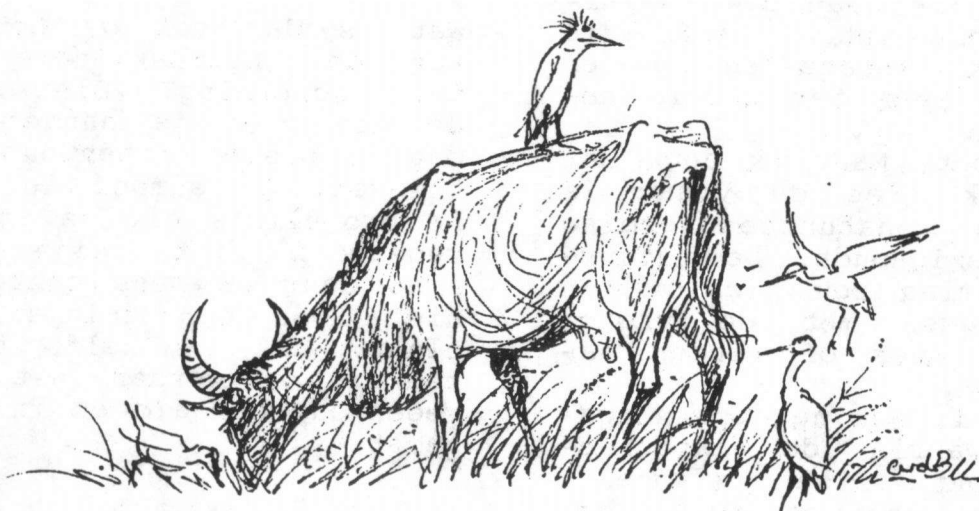
WORSTELING

Hoe ligt nu de situatie in Nederland? Daar wordt het

verhaal misschien wel veel ingewikkelder. Want wat is Nederland? Ontgonnen. Nederland is een cultuurlandschap. En men worstelt ook met dat begrip natuur. Eerder is al gesproken over een rapport van Natuurmonumenten, en dat is ook typisch zo'n worsteling met dat natuurbegrip. Het rapport heet 'Natuurontwikkeling tussen Nieuwkoop en Botshol'. Ik citeer daaruit ten aanzien van het begrip natuur: 'Specifieke weidenatuur kon zich hier optimaal ontwikkelen en vormde een verrijking ten opzichte van de natuurlijke situatie. Ook toen was de voorkomende natuur al voor een groot deel bepaald door menselijke activiteiten in het gebied, zoals turfwinning en veeteelt.'

Dan ben ik dus echt volstrekt het spoor bijster over wat natuur is en kennelijk wordt hier met natuur iets heel anders bedoeld dan dat tropische regenwoud. Terug weer even naar dat tropische regenwoud, want ik gebruik het omdat het voor ons ook zo herkenbaar is. Als in Nederland de natuur wordt bepaald door menselijke activiteiten als turfwinning en veeteelt, hoe zit het dan in dat tropische regenwoud?

Door het vroeger ongerepte regenwoud lopen tegenwoordig wegen, soms gefinancierd door de Wereldbank. Het gevolg van wegeaanleg is dat vanuit de wegen uitgestrekte delen regenwoud worden ontgonnen. Een van de dingen die je dan ziet, is dat vee

* **KOEREIGER** (*Bubulcus ibis*), de kampioen van het tropisch regenwoud.

wordt gehouden, nadat het regenwoud eerst is gekapt en afgebrand. Herinnert u zich nog? Natuur - menselijke activiteiten als veeteelt. Is dit dan goed voor de natuur? Voor de tropische natuur? Wat gebeurt hier eigenlijk? Hier vinden juist door dat menselijke ingrijpen enorm veel veranderingen plaats. En een van de ingrijpendste veranderingen is dat de van nature aanwezige diversiteit plaatsmaakt voor een cultuurlandschap waarin zich wel degelijk nog wilde planten- en diersoorten ophouden. Maar die wilde planten- en diersoorten zijn dan bij uitstek de cultuurvolgers.

De koereiger bijvoorbeeld vestigde zich pas de vorige eeuw in Zuid-Amerika, toen de mens daar ook begon met veehouderij. Dat deed hij vooral in Nederlands Guyana, oftewel Suriname.

Op het ogenblik breidt de Koereiger zich geweldig uit in het Amazonegebied, dankzij het kappen en afbranden van de natuur, het tropisch regenwoud, ten behoeve van weilanden met daarop vee. In feite is de situatie hier in Nederland in essentie niet anders dan wat nu in de Amazone gebeurt. We hebben de natuur ontgonnen, er is een cultuurlandschap voor in de plaats gekomen, en die planten- en diersoorten waarvan de levensvoorwaarden overeenkomen met wat nu het cultuurlandschap is, hebben

zich kunnen handhaven en hebben zich zelfs zeer kunnen uitbreiden.

Zoals bijvoorbeeld de Grutto. En we moeten helemaal niet blij zijn dat wij op dit moment 90% van de wereldpopulatie Grutto's binnen onze grenzen hebben. Het illustreert de catastrofale milieuramp die zich in onze natuur heeft voltrokken.

Alleen, wat zie je dan voor beleid? We willen die aantallen handhaven. Als we consequent zijn, zit binnenkort waarschijnlijk 90% van alle Zuidamerikaanse Koereigers in de gekapte tropische regenwouden en dan zouden we, net als we dat nu aan de Nederlandse boeren doen, de Braziliaanse boeren een beheersovereenkomst moeten aanbieden om te voorkomen dat het systeem zich terugontwikkelt naar een meer natuurlijke situatie.

Het opvallende is hoe schizofreen we zijn in onze natuurbeelden. Want zelfs tot in de Tweede Kamer is gedebatteerd over Nederlandse boeren die naar de Amazone zouden gaan. Terwijl het strikt genomen een verrijking zou kunnen zijn ten opzichte van de natuurlijke situatie. U zult het met mij eens zijn dat daar in Brazilië geen sprake van is. Maar waarom dan wel in Nederland?

VECHTPLASSEN

In het Vechtplassengebied zijn we iets soortgelijks wel van plan. Hier is turfwinning geweest, een verandering dus in de natuurlijke situatie, dat wil zeggen hoogveen. Is dat een verrijking geweest? Nee. Het is een verandering geweest, en geijkt aan de natuurlijke situatie is er een verarming opgetreden. Want alle van nature aanwezige soorten, en dat waren de hoogveensoorten, zijn verdwenen. En wat ervoor terug is gekomen, zijn soorten die zich konden aanpassen aan die cultuursituatie.

Even naar de Vechtstreek in zijn totaliteit. Als je gaat praten over natuurontwikkeling, dan moet je je afvragen wat de natuurlijke situatie geweest is. Ik geef toe dat dat een hypothetisch beeld is, een theoretisch beeld. Maar het kan je op het spoor zetten van allerlei natuurlijke situaties, die nu helemaal verkapt en verborgen in dat landschap zitten en die je er met natuurontwikkeling uit zou kunnen halen en kunnen versterken.

Ik wil in dat verband wijzen op de oeverwallen van de Vecht. Het Vechtlandschap was namelijk een rivierenlandschap. Wat is het kenmerk van een rivierenlandschap? Dat zijn ooibossen. Bossen met allerlei loofbomen, eiken, iepen, linden, die op de ruggen groeiden

ter weerszijden van de rivier. Overigens niet alleen ooibossen. Ook graslanden vormden een belangrijk onderdeel van een natuurlijk rivierensysteem.

Ook begrazing door van nature aanwezige herbivoren als oerrund, het wilde paard, de eland en het edelhert, zorgden uiteindelijk voor een zeer afwisselend landschap.

Van die ooibossen is nog wel wat over, want het grappige is dat langs de Vecht juist de bossen als element van het rivierenlandschap over zijn, terwijl in de rest van dat landschap juist de weilanden zijn gebleven. Daar zijn de bossen verdwenen.

In deze ooibossen, overal in Europa, groeien allerlei planten, zoals de stinzenflora, die heden en dage als een soort relict nog aanwezig zijn in de landgoederen op de oeverwallen van de Vecht.

Gele anemoon, Zomerklokje, Gevlekte aaronskelk, Sneeuw-klokje, Bosgeelster. Ik wil graag verwijzen naar het prachtige boek van Bakker, uitgegeven door Natuurmonumenten, over de stinzenflora. Daarin kunt u zien dat al deze planten op de rivieroeverwal voorkomen.

In de omgeving van de Vecht komen ook veengebieden met de hen kenmerkende flora voor. De Utrechtse Heuvelrug heeft met zijn hydrologie een belangrijke rol gespeeld in het ontstaan van dat veen, omdat het de laagte tussen de oeverwal en de

Heuvelrug voorzag van water, zodat daar veenvorming kon optreden.

NAARDERMEER

Terug naar de vraag die we ons hebben gesteld. Wat zou in het Vechtplassengebied nu de natuur zijn geweest? De Aetsveldse Polder, tussen het Gein en de Vecht wordt aangegeven als een binnen-delta, want het Naardermeer en de voormalige Horstermeer zijn al heel oud. Het Naardermeer stamt waarschijnlijk al van 300 voor Christus. Het was toen de uitloper van een getijdegebied dat begon bij Bergen in Noord-Holland. Een groot krekengebied, het Oer-IJ, kwam daar uit. Op een gegeven ogenblik is dat afgezonderd.

De Vecht heeft zich waarschijnlijk ontwikkeld als een veenrivier. Hij voerde dus lokaal water af, zonder die oeverwallen. Die oeverwallen zouden pas zijn ontstaan in de Romeinse tijd, en men zegt, al is dat niet zeker, dat de Romeinen daar een rol in hebben gespeeld. De oeverwallen zijn te danken aan de verbinding tussen de Vecht en de Rijn. Als de Rijn hoog water had, en dan moet u denken aan de Kromme Rijn en de Oude Rijn, want de Nieuwe Rijn was er nog niet, dan kwam het water omhoog en trad buiten zijn oevers. Zo zijn die oeverwallen ontstaan.

In 900 na Christus is de Rijn bij Wijk bij Duurstede afgedamd en werd de Vecht in feite een getijdenrivier. Een getijdenrivier die op een gegeven ogenblik te maken kreeg met het Flevomeer, dat zich uitbreidde in de richting van Muiden. Door stormvloeden of krachtige wind werd het water in de Vecht opgestuwd. Het Naardermeer en de Horstermeer waren als het ware expansievaten die aan de Vecht vastzaten. De oeverwallen braken door, waardoor het zoute water tot ver landinwaarts kwam. Door de dynamiek van dat water werden allerlei meer in het achterland gelegen situaties, waar processen als verlanding konden gaan optreden, als het ware schoongeveegd. De bezem ging erdoorheen. De successie werd helemaal teruggezet en de hele ontwikkeling moest weer van voren af aan beginnen.

ZUIDERZEE

Dus wat met de petgaten op een kunstmatige manier gebeurt, is als het ware een cultureel versie van dit natuurlijke proces, waarmee je bent gebonden aan de dynamiek van water, hetzij van zee, hetzij uit een rivier, als een rivier, in dit geval de Vecht, in botsing kwam met het opgestuwde water van de Zuiderzee. Daardoor zijn er nog zoutplanten als relictten aanwezig, zoals de mattenbies in het Naardermeer.

Dat Naardermeer is uiteindelijk in 1383 losgekoppeld van de Vecht. Met de uitschakeling van de dynamiek die het meer regelmatig schoonveegde, kon het proces, ook dankzij de kwel die uit de Heuvelrug kwam, maar een kant opgaan. En dat was verlanden. Als je dat vanuit natuurbeschermings-oogpunt niet wilt, moet je dus voor ramp gaan spelen. Dat betekent dat je het natuurlijke proces met kunstmatige middelen imiteert. Zo zijn in de Weerribben petgaten gegraven, omdat we de processen hebben uitgebannen die dat op natuurlijke wijze deden.

HORSTERMEER

Ook de Horstermeer was zo'n expansievat. Het heeft tot 1437 vastgezetten aan de Vecht. De Vecht zelf is uiteindelijk in 1674 van de Zuiderzee afgesloten door de dam bij Muiden. De Horstermeer is pas in 1629 drooggelagd.

Die drooglegging heeft maar kort geduurd. Men heeft hem weer onder laten lopen, en dat was eigenlijk al een soort natuurontwikkelingsproject. Het bewees de spankracht van de natuur. De wildernis die toen ontstond, is de vorige eeuw beschreven door Van Bemmelen. Die praatte over enorme aantallen vogels in dat gebied, dat verder moerassig was, met bossen, riet en zegge. Zo waren er ongeveer 700

paar Blauwe reigers en Purperreigers. Ongeveer 1000 paar Aalscholvers. En ongeveer 1000 paar Lepelaars. Lepelaars waarvan overigens twee keer per week de eieren werden geraapt, op woensdag en op zaterdag.

Nu hadden de kwaliteiten van de Horstermeer niets te maken met het meer alleen. Want het meer zelf zou onmogelijk zoveel vogels van voedsel hebben kunnen voorzien, al helemaal niet de reigers en de Lepelaars, omdat het daar eenvoudigweg te diep voor was. Met andere woorden: het ging ook om het ingebed zijn van de Horstermeer in een wijde omgeving waar deze vogels hun voedsel konden zoeken.

Maar de lijst was nog indrukwekkender. Het Woudaapje broedde er. De kwak. Bij uitstek kenmerkende bewoners van onze delta. Wat dat betreft waren de Horstermeer, nog voordat het Naardermeer die allure kreeg, en het Schielandse plassegebied bij Rotterdam de sterlokaties voor moerasvogels.

Als u vraagt wat er nog over is van dit Schollevaarseiland, is dat het metrostation Schollevaar, in de buitenwijken van Rotterdam. Op het Schollevaarseiland kwamen ook vogelsoorten voor die nu zijn uitgestorven, zoals de Ralreiger. Diverse malen zijn er 's zomers Ralreigers geschoten. Uiteindelijk zijn zowel Horstermeer

als Schollevaarseiland drooggelegd. En dat is natuurlijk ook, dat zult u wel weten, bijna het Naardermeer overkomen.

Nog altijd ziet u de littekens van de droogleggingspogingen uit 1806, 1883 en 1886: de kanalen om het water af te voeren. Alleen zou je kunnen zeggen dat er toen nog sprake was van overmacht. De hoeveelheid kwelwater was zo groot dat men het gebied niet droog kon houden.

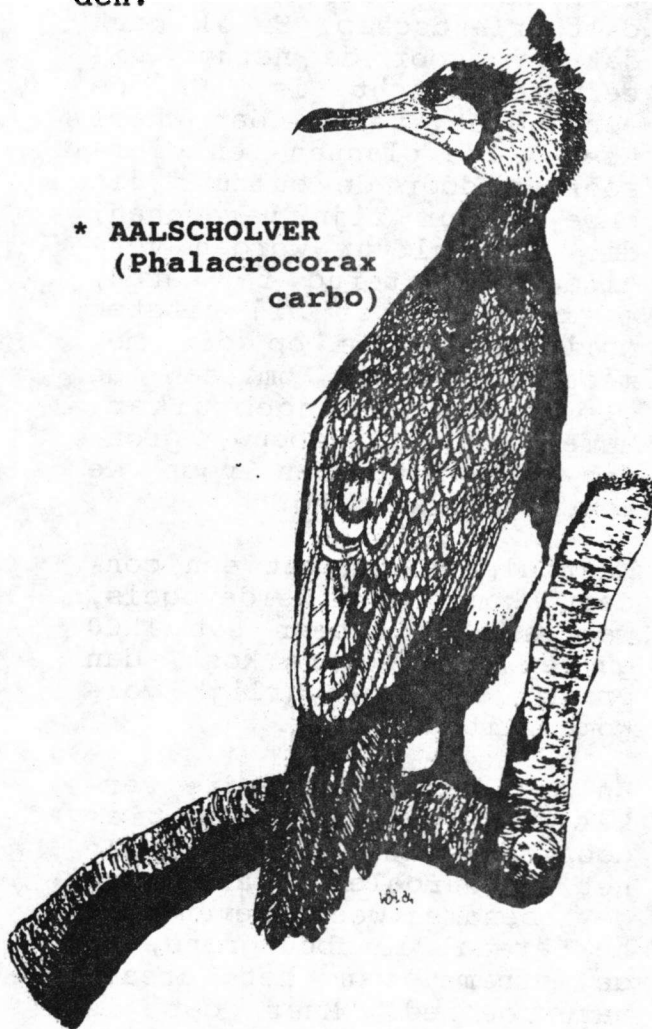
Als we het hele beeld nog eens nalopen van die ontwikkelingen vanuit de natuurlijke situatie zoals die is geweest in het Vechtplassen-gebied, en als je je dan afvraagt wat je in het kader van natuurontwikkeling moet doen, dan kun je dat als referentiebeeld gebruiken.

Vervolgens kijk je wat de keiharde randvoorwaarden zijn (Hilversum kan niet meer onderlopen en dat soort dingen) en dan gaan je kijken wat voor ruimte je nog overhoudt. Dan worden Naardermeer, Bethunepolder, en Horstermeer in plaats van mislukte droogmakerijen zeggierende natuurontwikkelingsprojecten. Het streven is dus naar aan meer natuurlijke situaties.

En nu even terug naar het begin van mijn verhaal. Je ziet dat juist heel veel natuurdoelstellingen worden ontleend aan zeer culturele situaties. Dat hoeft niet slecht te zijn als het bijvoorbeeld echt gaat om

het laatste middel om bepaalde vogelsoorten te redden.

* AALSCHOLVER
(*Phalacrocorax carbo*)

WEIDEVOGELS

Maar ik denk dat vaak andere middelen nog niet of onvoldoende beproefd zijn. En dan doel ik met name op de weidevogels. Het is een uitermate gevaarlijke ontwikkeling als de weidevogels het speerpunt worden voor het natuurbeleid, de metafoor voor de natuur, want dat zou betekenen dat wij alleen

maar Nederland, en de natuur in Nederland, kunnen blijven zien in de context van een cultuurlandschap. En ik denk dat dat voor de natuur uitermate slecht is. Om de eenvoudige reden dat heel veel wilde planten- en diersoorten door de cultuur uit onze natuur zijn verdwenen, door de cultuur worden verhinderd om terug te keren, en bovendien er bij uitstek politiek bezien op dit moment ruimte is om aan de grootste grondgebruiker, namelijk de landbouw, gronden te onttrekken voor de natuurontwikkeling.

Maar als je dan met een concept komt van weidevogels, waarvan het beheer tot 1500 gulden per hectare kost, dan prijs je je natuurlijk volkomen uit de markt.

En je ziet ook dat die verkeerde natuurreferenties doorwerken in het beleid. In het Natuurbeleidsplan staat de toename weergegeven van het areaal landbouwgrond, en de afname van het areaal natuurgebied. Maar dat is een volkomen verkeerde voorstelling van zaken, want het areaal natuurgebied in Nederland is sinds 1900 alleen maar toegenomen. Het areaal landbouwgebied is sinds 1900 alleen maar afgenomen.

Waarom is dat zo? Omdat in Nederland alles al in landbouwkundig gebruik was. De hei was een landbouwgebied, en het enige wat er gebeurde, en wat leidde tot het verlies van planten-

en diersoorten, is dat de landbouw die daar was veranderde. Wat toen daar gebeurde, was wat er nu in de Amazone gebeurt: De van nature aanwezige soorten verdwijnen, ook die zich nog hebben kunnen handhaven binnen de cultuurcontext.

Als wij zo ijverig zijn, en zeker als we geloofwaardig willen zijn, internationaal, tegenover landen als Brazilië en Maleisië die grootschalige ontginningen aan het doen zijn met hun natuur, dan zullen we in Europa juist grote arealen uit de produktie moeten nemen, om daar natuurlijke processen te herstellen. Want als iets zeker is, is dat dat die natuurlijke processen van oudsher hebben gezorgd voor het duurzaam voortbestaan van onze planten- en diersoorten. Die processen en de daarbij behorende soorten waren er namelijk al veel eerder dan boeren, tuinders, veehouders en stedelingen.

En zeg dan niet dat die ruimte er niet is. Die ruimte is er wel. Want vergeet niet, we zijn een stedelijk land. 94% van de bevolking moet het doen met 25% van de ruimte, en de andere 75% is in handen van 4% van de bevolking. Ik denk dat je vanuit de politiek daar verandering in zou moeten aanbrengen. Anders zullen de Brazilianen over een tijdje ook zeggen: Wij ontginnen helemaal geen natuur, wij

zijn de natuur aan het ver-
rijken, met veehouderij.

Drs. F. Vera is wetenschap-
pelijk medewerker bij de
Vakgroep Natuurbeheer van de
Landbouwuniversiteit Wage-
ningen.

* KWAK
(*Nycticorax nycticorax*)